

Petrás Ede

## *A felsőfokú szakképzések települési beágyazottsága*

Előadásom azokkal a kisvárosokkal foglalkozik, amelyekben az elmúlt másfél évtized során felsőfokú szakképző intézmény alakult. Értelmezési kereteim egyfelől az intézmények helyi társadalomformáló hatása, másfelől a világméretű lokalizációs folyamat – a helyi közösségek, helyi hagyományok és általában a regionális vagy települési mivolt erősödése, mely nem pusztán a társadalom önvédelme a globalizált világ térhódításával szemben, hanem egyszerre a globalizáció elleni offenzíva is egy alternatív, helyi autonómiákból összetevődő világ létrehozásáért (Nagy 2003: 84-85)

Korábbi bodrogközi és erdőháti vizsgálódásaim alapján úgy vélem, hogy egy település helyi társadalmának működését, népességmegtartó erejét döntő mértékben befolyásolják a helyi közösség belső viszonyai. A helyi társadalom értéként fogalmazhatja meg a településhez való tartozást, annak megmaradását, fejlődését. Az általam helyi vagy települési társadalomnak nevezett egység elsősorban a családokat, az iskolai tantestületeket, a politikai, a közösségi és a kulturális életben részt vevőket ill. az általuk képviselt helyi intézményrendszert foglalja magában.

Bár egy település jövőjét determinálni látszanak természeti adottságai, gazdasági viszonyai valamint az országos településhálózatban elfoglalt helyzete, feltevésem szerint ezeknek akár együttes pozitív vagy negatív hatását is jelentősen csökkentheti a helyi társadalom önpusztító ill. ellenkező esetben tudatosan is önfenntartó működése.

Álláspontommal egybehangzik a Mátyus Aliz által kutatott, a hátrányos helyzet minden jellemzőjét magán viselő hegyközi Pusztafalu esete (Mátyus 1997). E 200 főnél kevesebb lakosú, az országos településhálózatban erősen perifériális helyzetű kisközség, amely a Sátoraljaújhegy-környéki gazdasági és munkaügyi válságzónában, az államhatártól mindössze néhány kilométerre fekszik, minden körülménynek ellentmondva az 1990-es évek során nagy arányban megőrizte ifjúságát és ápolta helyi hagyományait.

### Harmadfokú képzés és helyi társadalom

Mind az oktatáskutatás, mind a regionális földrajz megállapítja, hogy az iskolák szervesen illeszkednek településük társadalmi életébe. Az oktatáskutatás szemszögéből szoros kapcsolat áll fenn egy iskola és az azt befogadó település sorsa között (Forray – Kozma 1999), a regionális földrajz nézőpontjából pedig az oktatási intézményeknek erős hatásuk van az egész vonzáskörzetre (Bujdosó 2003).

Egy oktatási intézmény – más helyi székhelyű funkciókhoz hasonlóan – erős társadalomformáló hatást gyakorol mindeneelőtt a neki otthont adó településen, kisebb mértékben pedig annak vonzáskörzetében. Az, hogy a település egy intézmény székhelye, alkalmat ad a helyi társadalom aktív résztvevőinek, hogy a település jelenét és jövőjét érintő, helyi érdekű funkciókról véleményt formáljanak, párbeszédet folytassanak ill. döntést hozzanak. Továbbá az intézmény amellet, hogy keretet biztosít a fentiekhez, saját költségvetéssel rendelkezvén sok esetben anyagi erőforrást is nyújt a helyi törekvések megvalósításához. A helyi társadalom szereplői tehát felhasználhatják az intézményt oktatási funkcióján túl más helyi szükségletek kielégítésére is.

Egy oktatási intézmény létevel, kulturális (kulturaszervező, hagyományápoló) és gazdasági (munkaerő-kibocsátó, szolgáltatás-megrendelő ill. szolgáltató) tevékenységével valamint demográfiai (népességvonzó) szerepével a megmaradás vagy a felemelkedés lehetőségét nyújtja településének.

Az oktatási intézmények helyi társadalomra gyakorolt hatásának további forrása az, hogy az iskola az ifjúság szellemi formálódásának egyik legfontosabb közege. Nemcsak a helyi

véleményformálók lehetséges fóruma, hanem a kortárs csoporton belüli mindennapi érintkezésnek, kölcsönhatásnak is színtere.

Az elmúlt másfél évtized során Magyarország felsőoktatási rendszere új kihívásokkal szembesült. Az időszak kezdetén megszűnt az állam teljes körű ellenőrzése, s az akkor egyszerű, áttekinthető rendszer mára bonyolulttá és anarchikussá vált. A munkaerőpiaci változások következtében radikálisan csökkent a középfokú szakképzések vonzereje, de a középiskolai érettségi presztízse is. Ezzel párhuzamosan hazánkban is elkezdődött a felsőoktatás expanziójának világméretű folyamata. A két tényező együttes hatásaként néhány év alatt többszörösére nőtt a felsőfokú képzésben részt vevő hallgatók száma.

A felsőfokú képzések tömegesedése – egységes központi koncepciók hiányában – meglehetősen spontán módon zajlott és zajlik. Egyfelől feloldódni látszik a hazai egyetemek elit jellege, mind a felvételi követelményeket, mind az oktatás színvonalát illetően. Másfelől lassan diverzifikálódik a felsőfokú képzési rendszer: A négyéves főiskolai, az ötéves egyetemi és az azt követő posztgraduális képzések mellett megjelentek a legalább kétéves felsőfokú (jobbban mondva: félfelsőfokú) szakképzések. Ezek a felsőoktatási rendszer átalakulása során várhatóan be fognak illeszkedni a felsőfokú oktatási rendszerbe. Egyrészt az egyes szintek közötti átjárhatóság kialakulásával egyfajta pregraduális, az egyetemi tanulmányokra előkészítő szerepük lesz, másrészt eszközévé válnak a megnövekedett létszámú hallgatók szelekciójának, harmadrészt pedig az elsorvadt középfokú szakképzés új szinterei lesznek. E képzések ma még nem töltik be a fenti szerepeket, nincsen egységes jogszabályi és intézményi keretük, így rendkívül heterogének.

A felsőfokú oktatás tömegessé válásával egyre erősebben fogalmazódik meg annak igénye, hogy az oktatás e formája, legalábbis annak legalacsonyabb szintje már a résztvevők lakóhelyéhez közel, tehát a kistérségi központokban is elérhető legyen. Mindez a fejlődés lehetőségét jelenti a stagnáló ill. a megmaradás esélyét a hanyatló kistérségi központoknak, s rajtuk keresztül kistérségüknek is.

A fentiek tükrében nem meglepő, hogy napjainkban sok, felsőoktatási hagyománnyal nem rendelkező település törekszik arra, hogy rendelkezzen saját felsőfokú oktatási intézménnyel. Ennek gyakori módja valamely, a településen kívüli egyetem vagy főiskola kihelyezett tagozatának elindítása, vagy egy helyi középfokú intézmény továbbfejlesztése. (Ez utóbbi módon jöttek létre a legtöbbször a fentebb tárgyalt felsőfokú szakképzések.)

A felsőfokú képzések erős helyi társadalmi beágyazottsága Magyarországon elsősorban azokra a kis- és középvárosokra jellemző, amelyekben a kistérségi központi szerepkör és a többékevésbé városias életforma megteremti az oktatási innováció lehetőségét. Nagyvárosi környezetben a felsőfokú oktatás gazdagabb kínálata, az egységes települési társadalom hiánya és a kiterjedtebb, regionális szerepkör miatt az egyes intézmények társadalomformáló jellege kevésbé érvényesül, így a fent leírt kapcsolatrendszer a nagyvárosi intézmények esetében nem jelenik meg relevánsan.

#### A kisvárosi modell

A helyi társadalom iskolafejlesztő törekvésének eredményessége természetesen sok külső és belső tényezőtől függ. Az összefüggésrendszer bonyolultságát jól példázza lakóhelyem, Hajdúdorog esete. 1991-ben a településen gimnázium és mezőgazdasági szakközépiskola formájában újraindulhatott az 1948-ban megszüntetett egyházi tanítóképző főiskola. A városi rangot frissen elnyert, demográfiaileg, kulturálisan és gazdaságilag stagnáló településnek nagy fejlődési lehetőséget ígért az, hogy újjáalakult oktatási intézménye Magyarország egyetlen görög katolikus középiskolája. Az összetett intézmény (gimnázium és mezőgazdasági szakközépiskola) az egyháztól nyert presztízse révén így nem csak saját településéről, hanem a két szomszédos,

számottevő arányban görög katolikus lakosságú megyéből, sőt a romániai és kárpátaljai magyar nyelvű görög katolikus településekről is vonzotta a tanulókat.

Miközben a szomszédos, s a központi támogatások elosztásában bizonyos tekintetben rivális Hajdúnánáson két középiskola is sikeres, máig működő érettségi utáni szakmai képzéseket szervezett, addig a hajdúdorogi középiskola profilja egy évtizeden keresztül semmit sem változott, s tanulóinak létszáma egyre csökken. A sajátos nevelési elvek következtében a több száz fős kollégiumi diákság csak néhány órát tölthet el hetenként az iskolán kívül, így nem kerülhet intenzív kölcsönhatásba a helyi társadalommal, tehát ez nem adhat át értékeket. Emiatt valamint a felsőfokú képzések hiányából kifolyólag minimális az esélye a végzett tanulók helyben való letelepedésének. Az iskola nagy mértékben zárványként működik a településen. A szegregációt erősíti, hogy a korábbi évtizedek gyakorlatát követve a helyi szülők nagy része ma is a közelmúltban nagyobb hagyománnyal rendelkező hajdúnánási középiskolákba írta gyermekeit.

Hajdúdorog tehát látványosan elszalasztotta a kínálkozó lehetőséget. Mindebben szerepet játszott egy külső, a településen kívüli érdek (a fenntartó, nyíregyházi székhelyű egyházmegye oktatáspolitikája), továbbá a helyi társadalom képtelensége a fenntartó befolyásolására, a település érdekeinek érvényesítésére.

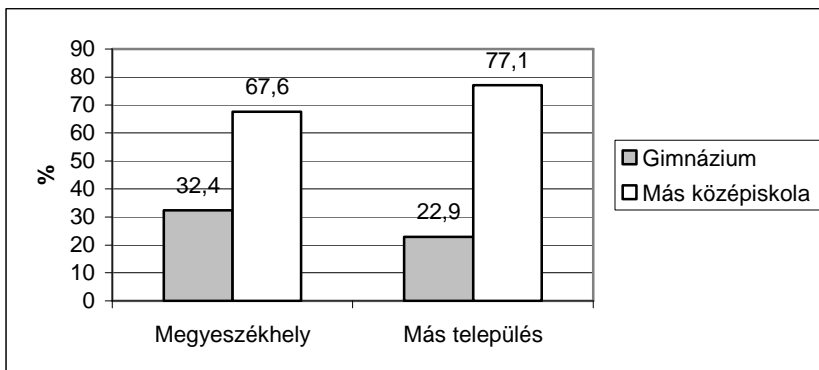
#### A harmadfokú képzés nagy- és kisvárosban

A továbbiakban empirikus vizsgálatom eredményeit ismertetem. Kiinduló kérdésem az volt, hogy működnek-e a fent leírt folyamatok az észak-alföldi kisvárosokban. A Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programja által végzett Regionális Egyetem kutatás eredményeképpen jött létre az ISCED4 adatbázis, amely reprezentatív képet ad a Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei felsőfokú szakképzések hallgatóiról. Bár e kutatás célja nem az iskolák társadalomformáló hatásának vizsgálata, a hallgatók megismerése mégis képet adhat az intézmények belső világáról és helyi társadalmi beágyazottságáról.

A vizsgált területen kisvárosnak tekinthetjük az összes, a megyeszékhelyeken kívül működő felsőfokú szakképzés helyszínét. Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, hogy néhány, kutatásom számára fontos tulajdonságuk alapján különböznek-e a megyeszékhelyeken és az azokon kívül tanuló hallgatók. Az adatbázis elemzése révén a következő állítások fogalmazhatók meg:

#### 1. ábra

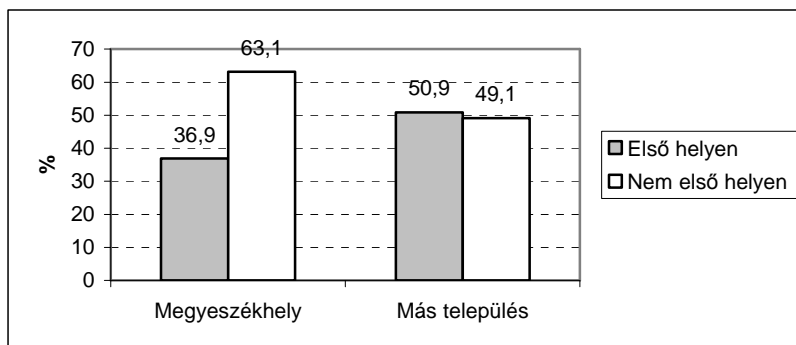
A felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók megoszlása tanulmányaik helyszíne és középiskolai végzettségük típusa szerint. N = 618.



Markáns eltérés mutatkozik a településtípusok között a hallgatók középiskolai végzettségének típusa és eredménye tekintetében. A megyeszékhelyeken jóval nagyobb arányú hallgató rendelkezik gimnáziumi érettségivel. A gimnáziumi végbizonyítvány eredménye azonban ennél összetettebb képet mutat: Megyeszékhelyen kívül jellemző a két véglet – 5-ös ill. 2-es eredményű bizonyítvány, míg megyeszékhelyen gyakoribb a 3-as és 4-es eredmény.

2. ábra

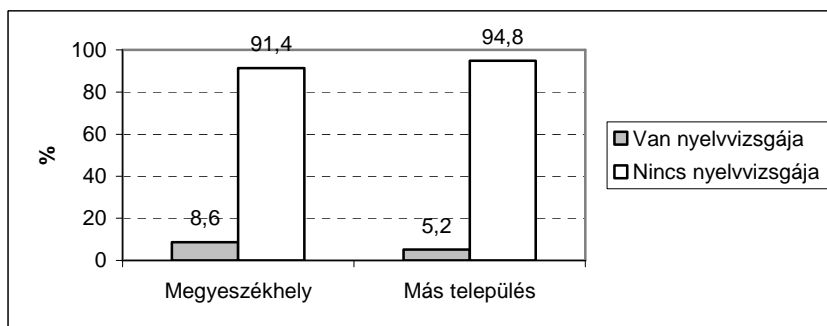
A felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók megoszlása aszerint, hogy hányadik helyen jelölték meg intézményüket a felvételi jelentkezésükkor. N = 598.



A másik markáns különbség az, hogy a megyeszékhelyen tanulók között jóval nagyobb az aránya azoknak, akik más felsőoktatási intézménybe felvételiztek. Szignifikáns különbség mutatkozik a két településtípus között a hallgatók iskolaválasztási stratégiája között is, amennyiben a megyeszékhelyen kívüli hallgatók jelentkezésük legfontosabb okaként hajlamosabban voltak olyan választ adni, amely a tanult szak iránti érdeklődésükre utalt.

3. ábra

A felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók megoszlása aszerint, hogy rendelkeznek-e legalább egy alapfokú, „A” vagy „B” típusú nyelvvizsgálattal. N = 618.



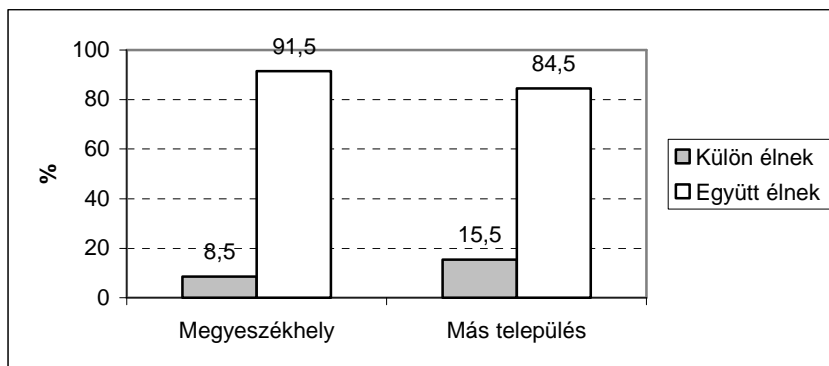
Nincsen szignifikáns eltérés a különböző településtípusokon tanuló hallgatók nyelvvizsgálattal mérhető nyelvtudása között. Nincsen szignifikáns összefüggés a településtípus és a választott iskola közelsége mint az iskolaválasztás oka között.

Ezt követően összehasonlítottam az egyes településtípusokon tanuló hallgatók kulturális fogyasztási szokásait. Vizsgálatom eredményei a következők:

A megyeszékhelyeken kívül tanulókra jellemzőbb az alacsonyabb társadalmi tőke (pl. alkoholizmus a családban vagy a szülők különélése) ill. a populárisabb kulturális fogyasztási szokások (pl. plázába járás – holott plázák a megyeszékhelyeken vannak, mégis a vidékiek járnak gyakrabban).

4. ábra

A felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók megoszlása aszerint, hogy szüleik együtt vagy külön élnek. N = 445.

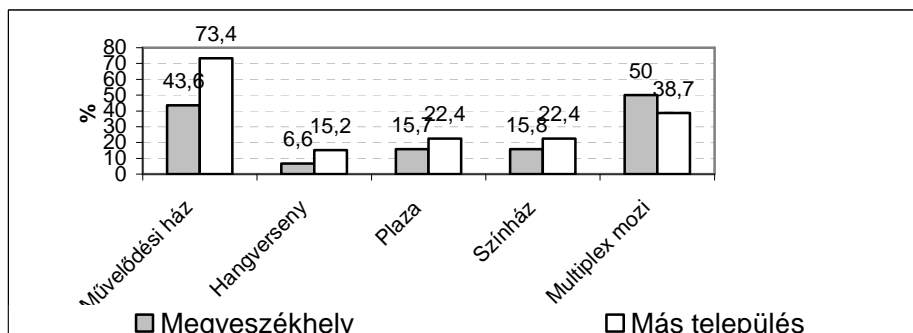


Mindkét csoportra jellemző a helyben adott lehetőségek (megyeszékhelyen a múzeumok, multiplex mozik, míg kisvárosban a művelődési ház, lakóhelyhez közeli szórakozás) kihasználása.

A megyeszékhelyeken kívül tanulókra jellemzőbbek a hagyományos kulturális fogyasztási szokások (hangverseny, színház).

5. ábra

Az felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók megoszlása aszerint, hogy milyen arányban járnak egyes kulturális szolgáltató intézményekbe. N = 618.



A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy releváns különbség van a megyeszékhelyeken és az azokon kívül működő felsőfokú szakképző intézmények hallgatói között. E különbség lényege,

hogy a megyeszékhelyeken kívül tanuló hallgatók egyrészt valamivel alacsonyabb végzettségűek, gyengébb előmenetelűek és populárisabb kulturális fogyasztási szokásokkal rendelkeznek, másrészt viszont megfigyelhető egy olyan csoportjuk is, amely bár kis létszámú, de jellemzői alapján a felsőfokú szakképzésben részt vevők elitjének mondható. A hallgatók e csoportjára jellemző a jó középiskolai eredmény, tagjaik a szakjukat érdeklődésből választották, nem jelentkeztek más felsőoktatási intézménybe ill. kulturális fogyasztási szokásaik közelítenek a hagyományos értelmiségi mintához. E csoport feltevésem szerint a hallgatók közül a legaktívabban vesz részt az intézmény és a helyi társadalom közötti kölcsönhatásokban, így vizsgálatuk a kutatás további szakaszában kiemelt szerepet fog kapni.

További kérdésem volt, hogy beszélhetünk-e a felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók valamennyire homogén csoportjáról. Ennek megválaszolására az adatbázisban szereplő két megye diákjait hasonlítottam össze. A településtípusok vizsgálatakor figyelembe vett változók (nyelvtudás, középiskolai végzettség típusa és eredménye, más iskolába tett jelentkezés és iskolaválasztási stratégia) megyei összehasonlításban azt mutatták, hogy nincsen szignifikáns összefüggés a két megye felsőfokú szakképzésében részt vevő hallgatók között. Megállapíthatjuk tehát, hogy legalább regionális szinten egységes hallgatói csoportról van szó. Ez az eredmény megerősíti feltételezésemet, hogy létezik a felsőfokú szakképzések világa, amely sajátos új szereplője egyre több kisváros helyi társadalmának.

#### Hivatkozott irodalom

- Archer, M. S. ed. 1982. *The Sociology of Educational Expansion*. London: Sage
- Bódi Ferenc – Böhm Antal ed. 2000. *Sikerese helyi társadalmak Magyarországon*. Budapest: Agroinform
- Bujdosó Zoltán 2003. *Vonzáskörzet vizsgálatok elmélete a hazai és nemzetközi szakirodalomban*. In: Süli-Zakar István ed. *Társadalomföldrajz – Területfejlesztés*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Könyvkiadó Vol. I. 136-159.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás 1999. *Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitiká*. Budapest: OKI
- A. Gergely András 1993. *Urbanizált méhkas avagy a helyi társadalom*. Budapest: MTA PTI – Akadémiai
- Kozma Tamás 1998. *Expanzió*. *Educatio*. Vol. 7. 1. 5-18.
- Kozma Tamás 1987. *Iskola és település*. Budapest: Akadémiai
- Liskó Ilona – Fehérvári Anikó 1996. *Szerkezetváltó iskolák a 90-es években*. Budapest: OKI
- Mártonfi György 2000. *Az iskolarendszerű szakképzés struktúrájának átalakulása: különös tekintettel a 9-10. osztályban bekövetkezett változásokra*. Budapest: OKI
- Mátyus Alíz 1997. *Pusztafalu*. Budapest: Művelődéskutató Intézet
- Rádlí Katalin – Szövényi Zsolt 1993. *A rövidebb idejű post-secondary képzés a felsőoktatásban*. In: *Magyar Felsőoktatás* 3. 5. 10-12.
- Setényi János 1997. *A posztsekunder oktatás*. *Educatio* 6. 2. 224-235.
- Varga Csaba 2000. *A lokalitás esélyei*. [www.inco.hu/inco3/kozpont/cikk1.htm](http://www.inco.hu/inco3/kozpont/cikk1.htm)
- Windolf, Peter 1997. *Expansion and Structural Change*. New York: Westview Press